

УДК 323.1(=161.2)(437.4/.5)''1914/1918''

Кирил Шевченко

*Доктор историјских наука, професор на
катедри за правне дисциплине, Руски државни
социјални универзитет
(Филијала у граду Минску, Белорусија)*

КАЖЊЕНИ ИДЕНТИТЕТ РУСИНИ АУСТРО-УГАРСКЕ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Сажетак

У чланку се анализира политика Аустро-угарске према Русинима Галиције и угарским Русима за време Првог светског рата. Ако се до рата према Русинима Галиције спроводила политика сузбијања сверуског идентитета и културе и калемљење украјинског идентитета, онда су почетком рата у условима ратних времена аустро-угарске власти прешле на директно физичко истребљење русофилског дела галицијских и угарских Русина. Најупечатљивији пример масовних репресија над Русинима од стране аустро-угарских власти била су многобројне вансудске расправе, као и концлагори Талергоф, Терезин и Шпилберг, где су страдале хиљаде русинских свештеника, интелектуалаца и сељака, који су заступали идеју о сверуском јединству. Репресије над галицијско-руским интелектуалцима у време рата допринеле су учвршћивању украјинског покрета у датом региону.

Кључне речи: Аустро-угарска, Русини, Галиција, угарски Руси, етноцид, геноцид

Карактеристична црта Првог светског рата је не само брисање јасне границе између војске и цивилног становништва, већ и масовне репресије власти зараћених држава над политички нелојалним групама грађана, укључујући сопствене грађане. Једна од најтрагичнијих, а мало познатих страница Првог светског рата односи се на масовне ратне злочине власти Аустро-угарске над сопственим источнословенским становништвом – Русинима Галиције, Буковине и Угарским Русима. Размере и систематичност ових злочина допуштају да се говори о унапред испланираном геноциду.

Резултат безобзирног крвавог терора Беча и Будимпеште био је, у великој мери, истребљење претходно доминантног русофилског дела русинског народа, који је сматрао галицијске и карпатске Русине делом јединственог сверуског цивилизацијског простора од Карпата до Камчатке. Први светски рат био је колективно погубљење сверуског идентитета у Галицији, извршен од стране аустро-угарских власти, уз активно учешће галицијских украјинофила. Као резултат аустро-угарских ратних злочина, на вешалима, у тамницама, и концлогорима, уништене су крајне југозападне границе руске Екумене, на чијим остацима су се дефинитивно учврстили идејни непријатељи галицијских русофила у лику украјинофила, које је подржавао Беч. Управо од тог времена прејашња русофилска Галиција стекла је другачији етнокултурни облик, претворивши се у бастион украјинског национализма, чији је симбол остала до данас. Трагични догађаји од пре сто година добијају злокобну актуелност данас, када су, у условима цивилизацијског раскола Украјине и грађанског рата, жртве украјинских националиста становници Донбаса, који себе сматрају, попут Русина, делом руског света.

Русини Галиције, Буковине и Угарски Руси, који су почетком Првог светског рата припадали аустријском и угарском делу Аустро-угарске, били су крајња југозападна граница целокупне руске цивилизације, која је, упркос дугој полонизацији и мађаризацији, сачувала етнокултурну и религијску особеност и свест о сродности са руским светом.

Већ први представници русинске интелигенције и јавне мисли били су одлучне присталице сверуског јединства, сматрајући карпатске и галицијске Русине неутуђивим делом једног руског народа од Карпата до Тихог океана. Носиоци таквих ставова били су Русини по пореклу: И.Орлај, бивши директор гимназије Безбородко у Нижину и лицеја Ришеље у Одеси; М.Балудјански, који је постао први ректор Санкт-Петербуршког универзитета; П.Лодиј, декан филозофског факултета Санкт-Петербуршког универзитета, као и чувени историчар-слависта Ј.Венелин. Сви су они били снажне присталице источнословенског и сверуског јединства. Тако је, И.Орлај, који се први доспео до Руског царства, овде створио успешну каријеру и био иницијатор позивања карпаторуских професора у Русију, сматрао је да су сви источнословенски народи, укључујући карпатске Русине део једног руског народа. Русински интелектуалци, преселивши се у Руско царство, одиграли су важну улогу у развоју русинске науке, културе и образовања.¹

„Орлај, Балудјански, Лодиј и Ванелин нису само унапредили руску науку и образовање, већ су били жива карика, која је повезивала Угарске Русе са Русима, - писао је Ф.Ф.Аристов. – Сви су се залагали за национално-културно јединство руског народа од Карпата до Камчатке, али се Ј.И.Венелин, као слависта, уздигао до свести о духовном јединству свих Словена. На крају, треба имати у виду лични утицај Орлаја, Балудјанског, Лодија и Венелина, који су испољавали кроз усмене беседе, савете и указе на цели низ руских делатника, почевши од високих владиних кругова до многих руских научника, писаца и новинара“.² Широко русофилско расположење угарских и галицијских Русина испољило се 1849. године, када су источнословенски староседеоци Угарске Русије са одушевљењем дочекивали руску армију И.Ф.Паскевича, коју је Николај I упутио на сузбијање мађарског антихабсбуршког устанка. Један од истакнутих националних делатника угарских Русина XIX века, А.Духнович, сећао се касније да је најсрећнија епизода у његовом животу био тренутак, кад је на улици Прешова срео

1 Погледај: Бајцура Т. Закрпатскоукрајинска интелигенција у Русији у првој половини XIX века. Словацке педагогичне издаваштво в Братислави. 1971. С. 21.

2 Аристов Ф.Ф. Литературни развој Подкарпатских (Угарских) Руса. Москва, 1995. С. 16.

руског козака. По признању Духновича, у том моменту он је „играо и плакао од радости“.³

Перцепција Русина као дела руског народа испољавала се у практичним активностима русинских интелектуалаца, који су, стремећи да се Русини прикључе не сасвим разумљивом руском књижевном језику, писали своја књижевна дела такозваним наречјем, тј. мешавином руског и црквенословенског језика, уз додавање локализама. Управо тај принцип постао је база књижевне делатности класика руске књижевности и најпознатијег „будуиоца“ угарских Русина А.Духновича, који је био одлучни присталица руског књижевног језика. У суштини, сав културни и књижевни рад А.Духновича био је усмерен према прикључивању Русина руском књижевном језику и руској култури.

Званични Беч, који је страховао због претње сепаратизма од стране источнословенског становништва, из својих североисточних провинција, уз границу са Русијом, од почетка је тежио да ослаби присутне русофилске ставове Русина, користећи за то различите методе етнокултурног инжењеринга. Савезници аустријских власти по овом питању били су галицијски Пољаци, који су настојали да искористе и галицијске Русине, и становнике Малорусије у саставу Руског царства као инструмент у борби против Русије, што је касније отворено признао познати пољски политичар и лидер националне демократије Р.Дмовски.⁴

Средином XIX века, како се односи између Беча и Петербурга погоршавају, ова политика добија све више систематски и доследан карактер. Најупечатљивије манифестације ове политике биле су забране од аустријских власти да се користи руски књижевни језик у русинској штампи, покушаји Беча да замени ћирилицу латиницом 1859. године, као и тежња да се реформише ћирилица, коју користе Русини, тако да се она што више разликује од руског књижевног језика. Међутим, аустријске власти су нарочиту пажњу посветиле промени свести русинских становника, тежећи да се из ње избришу русофилске идеје и створе нови идентитет на

3 Цит. по: Magocsi P.R. *The Rusyn-Ukrainians of Czechoslovakia. A Historical Survey*. Wien, 1983. P. 25.

4 Dmowski R. *Swiat powojenny i Polska*. Wydanie drugie. Warszawa, 1931. S. 237.

антирусској основи, третирајући Русине као посебан народ, који нема ништа заједничко са Русима. Ово објашњава широку подршку аустријских власти украјинофилском покрету у Галицији, који је почео да се шири у другој половини XIX века. Дата подршка била је пажљиво организована и уз то системска, а изражена је у финансирању украјинофилског друштва, научних и популарних публикација, у реформама образовања, као и у конфесионалној области. На челу Грко-католичке цркве Источне Галиције стајао је пољски гроф и бивши аустријски официр А.Шептички, који је структуре Грко-католичке цркве претворио у моћно оружје за украјинизацију галицијских Русина.

Значајно је да етнокултурна политика аустроугарских власти, усмерена на доследно истискивање и уништавање руске културе и језика у Галицији, открива много тога заједничког са политиком власти данашње Украјине. Као и Беч у XIX веку, званични Кијев од тренутка стварања независне украјинске државе 1991. године спроводи политику фактичког уништења руског језика и културе у Украјини у облику агресивне „дерусификације“, игноришући историјску и етнојезичку реалност и користећи скуп метода, којима су прибегавали Аустријанци у XIX веку.

Касније, током полемике са украјинофилима, карпато-руски русофили су стално указивали на учешће аустријских власти у стварању и ширењу украјинско језика и у формирању посебног украјинског идентитета као илустрације њихове тезе о вештачком и антисловенском карактеру украјинског покрета. Лидер Руске народне партије у Словачкој и један од водећих карпато-руских русофила међуратне Чехословачке, К.П.Мачик, писао је 1925. године да је „Аустрији штетила руска свест у Галицији и да се аустријска влада руку под руку са пољским нижим племством свим силама трудила да од руског становништва Источне Галиције створи посебан народ, различит од руског, са одвојеном културом и посебним језиком...“⁵ У суштини, етнокултурни експерименти Беча над сопственом русинском становништву представљали су веома софистицирану политику доследног етноцида. Разлог таквих

5 Др Мачик К.П. Разговор о украјинизму и украјинском питању // Народне новине. 1925. № 3.

акција Аустро-угарске јасно је и сажето дефинисао један од русинских јавних личности, констатујући, да је „аустројска влада болесно мрзела Русију и руски народ...“⁶

Крајем XIX и почетком XX века ситуација у Галицији карактерисала се растућим конфронтирањем два супротна идеолошка табора. Русинско друштво се налазило у стању латентног грађанског рата, будући подељено између традиционалних русофила, који су заступали идеје сверуског јединства, и украјинофила, које је подржавао Беч, а који су традиционални русински идентитет тежили да преобликују на антируској основи. Ово сучељавање нашло је израз у борби политичких партија и јавних организација, као и у бурној новинској полемици. Тако, док су се традиционалне русофилске вредности браниле у културно-просветном друштву по имену Качковског, њему се супротстављала украјинофилска „Просвита“, научно друштво по имену Шевченка и украјинске штампане публикације, које су биле обилато финансиране из Беча. Озбиљну научну аргументацију и академску респектабилност украјинских идеја намеравао је да обезбеди историчар М. Грушевски, кога су аустројске власти позвале да преузме престижну професуру на Лавовском универзитету. Захваљујући обилатим донацијама и подршци Берлина и Беча Грушевски је у рекордно кратком року написао вишетомну „Историју Украјине и Русије“, која је претендовала на научну потврду „украјинске идеје“ и желела да аргументује дубоке цивилизацијске разлике Руса и Украјинаца. У октобру 1926. године орган галицијских москофила у Лавову „Руски глас“, добро обавештен о активностима Грушевског, написао је да се при ступању у аустројску службу „Грушевски обавезао да спроведе у дело претходно израђен у Бечу политички програм око увлачења не само десне, већ и леве обале Малорусије у сферу утицаја Дунавске монархије... **Задатак Грушевског у Лавову био је да ради у три правца: 1) Створити украјински књижевни језик, да што је могуће мање личи на руски. 2) Прерадити историју Малорусије, како би она престала бити део историје руског народа. 3) Формирати језгро украјинске интелигенције са таквим менталитетом, да Русију сматра**

6 Лемкин И.Ф. Историја Лемковине. Њујорк: Јункерс, 1969. С. 118.

„великом тамницом народа“.⁷ Треба признати да је Грушевски савесно испунио обавезе, преузете од Беча. Оцењујући научна истраживања класика украјинске историографије, „Руски глас“ је писао: „Тешко да се у историјској науци може наћи пример тако дрског и бестидног извртања историје, као што су историјска дела М.С.Грушевског...“⁸

Најауторитативнији представници русинске јавно-политичке мисли у лику Духновича, Добрјанског, Павловича и других односили су се крајње негативно према украјинском покрету у Галицији, нарочито према покушајима стварања украјинског књижевног језика, схвативши то као опасан сепаратизам. Тако је А. Добрјански сматрао појаву посебног књижевног језика међу Малорусима „подмуклом издајом“ не само руског народа, већ и целог грчко-словенског света. По мишљењу Добрјанског „јужноруски књижевни сепаратизам могао је узроковати пропаст неких периферних грана словенства, јер би ослабио његово руско средиште и, тиме, постао... авангарда германизма у борби са грчко-словенским светом.“⁹ Нови књижевни језик, створен у Галицији, Добрјански је назвао „руско-пољским“, из кога „прелазак на чисто пољски не би представљао готово никакву потешкоћу.“¹⁰

Галицијски украјинофили добијали су подршку не само од аустријских власти и пољске администрације у Галицији, већ и од руске револуционарне и либералне интелигенције, која је галицијске русофиле, надмено, сматрала реакционарима и негативно се односила према њиховој тежњи за ширењем руске „високе културе“ и руског књижевног језика међу Русинима. Познати активиста русофилског покрета у Галицији, затвореник аустријских концлогора, В.Р.Ваврик, који је пострадао због својих русофилских убеђења, 1920. године, с горчином је написао да руска интелигенција „не познаје и не разуме галицијске Русе...“¹¹ Уочи Првог светског рата аустро-угарске власти су појачале притисак на русофиле Галиције и Угарске Русије. Нарочито непријатни за Беч били су учестали случајеви

7 Руски глас. 10. октобар 1926. № 174.

8 Исто

9 Аристов Ф.Ф. Карпатско-руски писци. Москва, 1916. С. 147.

10 Добрјански А.И. О савременом верско-политичком положају аустро-угарских Руса. Москва, 1885. С. 12.

11 Руски глас. 12. фебруар 1926. № 143

прелазака грко-католика у православље. Један од највећих и најскандалознијих антирусинских политичких процеса у Аустро-угарској догодио се 1913. године у Мармарош-Сигету, где је 98 русинских сељака оптужено за жељу да одвоји Угарску Русију од Мађарске у сарадњи са Православном црквом и Русијом. На основу те измишљене оптужбе 32 човека је било осуђено на вишегодишње тамновање и велику новчану казну. Аутори „Меморандума“ Руског конгреса у Америци, названог „Савез за ослобођења Прикарпатске Русије“ у јулу 1917. године написали су да је „руски народ у Прикарпатју изложен жестокиим прогонима не само због политичких тежњи и народних идеја, већ и због религијских ставова. Сељаци у Угарској Русији, због тога што нису желели да остану у унији и потчињености папи, били су осуђени у Мармарош-Сигет на дуге године затвора...“¹²

Упркос интензивирању украјинске пропаганде крајем XIX и почетком XX века, русофилске идеје су, и даље, уживале широку подршку међу становништвом Галиције, а посебно Угарске Русије, што је изазивало крајње неспокојство Беча и Будимпеште. На прелазу из XIX у XX век то се показало кроз масовни прелазак хиљада Русина гркокатолика у православље. Често су у православље прелаза и цела села. Страхујући од пораста православног покрета, аустријске власти су 1912. године забраниле ходочашће Галичана у Почаевску лавру, на територији Руског царства, и све чешће су прибегавали репресијама над Русинима, који су прешли у православље. „Терор... ширио се по целој Подкарпатској Русији, стварајући мноштво нових мученика и исповедника, - писао је Г.Рачук, описујући положај православних Русина у Аустро-угарској почетком XX века. – **Једном речју, једна православна књига, једно одбијање одласка у унијатски храм могли су да послужити као повод за новчану казну, пребијање, хапшење, разна малтретирања, па чак и убиство.**¹³ Све ово био је само скроман увод у замах масовних репресија против Русина, које је покренуо Беч током Првог светског рата.

12 Bratislava. Časopis učene společnosti Šafaříkovy. 1931. Roč. 5. Číslo 3. S. 514.

13 Рачук Г. Подвижник Карпатске Русије Архимандрит Јов (Кундрја). Москва, Паломник, 2008. С. 21.

Почетак Првог светског рат одмах је проузроковао широко распрострањени терор аустро-угарских власти над галицијским и угарским Русинима, што је постало једна од најтрагичнијих страница историје русинског народа. Репресије су се спроводиле организовано, сврсисходно и системски, обухватајући и позадину и области уз фронт. Жртве репресија биле су практично сви друштвени слојеви русинског друштва – од русинских посланика у аустријској рајхсрату и лидера русофилског покрета до обичних сељака, осумњичених да су проруски настројени. Тако су већу ноћи 30. на 31. јул 1931. године „били ухапшени посланици рајхсрата Д.А.Марков и В.М.Курилович, у низу других активиста русофилског покрета... Суштина оптужби сводила се на то да су осумњичени и после почетка рата наставили да буду чланови русофилских организација, што је, према мишљењу тужилаштва, било издаја државе.“¹⁴ Значајно је рећи, да су сведоци оптужбе били представници украјинског покрета, који су одиграли срамотну улогу потказивача, инсистирајући да је „делатност осумњичених имала антидржавни карактер и била усмерена на оцепљење Галиције од Аустро-угарске“.¹⁵

Почетком ратних дејстава аустријске власти су затвориле сва руска друштва и организације у Лавов и у другим већим градовима Галиције, а њихови учесници били су изложени репресијама. Аустријске власти започеле су масовна хапшења русофила и лица, која су осумњичена за русофилство, према оптужбама украјинофилских провокатора. Према речима једног од очевидаца, „на самом почетку рата аустријске власти су ухапсиле готово сву руску интелигенцију Галиције и хиљаде напредних сељака према списковима, које су унапред припремили и дали украјинофили административним и војним властима... Каинов рад, од стране својих, изазивало је посебан ужас и одвратност... **Хватали су као сумњиве све, које су могли осумњичити за било какву симпатију према Русији, руској култури – било је довољно да су некада боравили**

14 Клопова М.Е. Терезин и Талергоф: трагедија «Тиролског Истока» // Народи Хабсбуршке монархије 1914-1920 године: од националних покрета до стварања националних држава. Том I. Москва, 2012. С. 211.

15 Исто

у Русији, да буду чланови читалачког друштва по имену Качковског, да читају руске новине...“¹⁶Аустројске власти су са посебном ревношћу прогањале Русине у Лемковини – најзападнијој области Галиције на северним падинама Карпата, где су, за разлику од Источне Галиције, потпуно доминирали русофили, а украјински покрет није имао подршку међу локалним становништвом. „По лемковским селима под изговором да су трговци иконама... ишли су украјински провокатори и разговарали са сељанима на политичке теме, представљајући се за пријатеље руског народа, - писао је савременик ових догађаја. – Разјашњавали су политичке ставове међу сељанима, све записивали, а затим слали властима. На тај начин је састављен списак „москофила“. Према том списку, на почетку рата, била је ухапшена сва лемковска интелигенција и стотине сељана...“¹⁷ **Важно је напоменути да техника потказивања била изузетно организована, на све начине подстицана и обилато плаћана од стране власти. Такосе, на пример за „подказивање `москофила` исплаћивала премија од 50 до 500 круна.“**¹⁸

Омиљени објекат аустро-угарских злочина било је русофилско русинско свештенство. Живописан симбол мучеништва Русина у Лемковини био је Максим Сандович, млади православни свештеник, родом из западне Лемковине, који је позивао локалне Русине - грко-католике да се врате у окриље православља. Одмах после почетка рата, аустројске власти су ухапсиле М.Сандовича и његову породицу, укључујући оца, мајку, брата и трудну супругу. Године 1914, 6. септембра, М.Сандович је, без суда и суђења, пред очима старог оца и супруге, стрељан у дворишту затвора у граду Горлице. Његова трудна супруга била је интернирана у концлогор Талергоф, где је родила сина. **Касније је Максим Сандович конизован као свети Максим.**¹⁹

16 Пашаева Н.М. Есеји историје руског покрета у Галицији XIX-XX века. Москва, 2007. С. 105.

17 Лемкин И.Ф. Историја Лемковине. С. 119.

18 Ајрапетов О.А. Учесће Руског царства у Првом светском рату (1914-1917). Том I. Москва, 2014. С.137.

19 Magocsi P.R. The People from Nowhere. An Illustrated History of Carpatho-Rusyns. Uzhhorod, 2006.P. 67.

Већ до краја августа 1914. године у Лавову било је око 2.000 затвореника осумњичених за русофилију. За ухапшене русофиле је, почетком септембра 1914. године, посебно направљен концентрациони логор Талергоф, у аустријској Штајерској, што је био „стваралачки“ допринос аустријских власти технологији борбе против неслагања грађанима са политиком сопствене државе. Већ 4. септембра у Талергоф пристигао је први ешалон затвореника из Лавова, који је бројао око 2.000 људи; прва четири дана ухапшени су били принуђени да буду под отвореним небом, под стражом жандарма.²⁰ Према многобројним сведочанствима затвореника Талергофа, уобичајена пракса концлогора била су софистицирана мучења и иживљавања над затвореницима; санитарни услови у логору „били су ужасни... Бараке су биле претрпане... Уместо предвиђених 200 људи у њих су смештали до 500... Епидемија тифуса је однела, почевши од новембра 1914, за два месеца, према изјави затвореника И.Васјутија, до 3.000 жртава.“²¹ Највећим зверства према затвореницима истицали су се сарадници администрације концлогора из редова Украјинаца. **Према сведочанству затвореника из Лемковине, И.Ф.Лемкина, „најозлоглашенији крвник талергофских мученика био је Украјинац, аустријски официр Чировски, који је својим иживљавањима над голорукима надмашио све Немце...“**²²

По прорачуну активисте русинског покрета у Северној Америци, пореклом из Лемковине, П.С.Гардога, кроз Талергоф је, све у свему, „прошло више од 30.000 сељака, интелектуалаца и свештеника (којих је било чак 800). Хиљаде затвореника умрли су од глади, заразних болести и последица премлаћивања...“²³ **У суштини, у Талергофу је ликвидан цвет русофилске интелигенције Галиције, а сам концлогор ушао је у историјско сећање галицијских и угарских Русина као симбол мучеништва за нацију и веру.**²⁴ Поред Талергофа русински русофили мучени су и у низу других аустријских концлогора, укључујући Терзин, Куфштејн и Шпилберг.

20 Пашаева Н.М. Есеји историје руског покрета у Галицији XIX-XX века. С. 106.

21 Исто. С. 108

22 Лемкин И.Ф. Историја Лемковине. С. 142.

23 Пашаева Н.М. Есеји историје руског покрета у Галицији XIX-XX века. С. 110.

24 Види: Талергофски алманах. Лавов, 1930.

Положај цивилног русинског становништва у близини фронта био је још страшнији. Аустро-угарска администрација је „према својим поданицима фактички користила режим војне окупације, и то веома окрутне. Погубљења су често биле масовна и јавна, репресије су се неретко спроводиле на лицу места, без икаквог суда. Некада су уништавана и цела села. И пука сумња била је довољан разлог...“²⁵

Ћерка познатог руског научника-карпатолога Ф.Ф.Аристова, Т.Ф.Аристова, позивајући се на сведочанства очевидаца, касније је подсетила, да „само у једном насељу Камен-Броди међу Галичанима крвници су само на једним вешалима обесили 70 сељака пред очима мајки, жена, деце, а затим их, мртве, пробадали бајонетима.“²⁶ Према речима руског новинара, који је посетио Лавов у септембру 1914. године одмах након што га је заузеле руске трупе, „бити ухапшен и одведен на ратно-војни суд, који је заседао у сваком месташцу, сматрало се срећом, јер су крвници у већини случајева убијали на лицу места. Убијали су су лекаре, адвокате, писце, сликаре, не обзирући се ни на положај, ни узраст.“²⁷ Масовни ратни злочини аустро-угарске армије током рата у великом степену су захватили већински русофилску Лемковину. „Цела Лемковина била је покривена вешалима, на којима су страдали њени најбољи синови...Оштри плуг рата прецизно је преорао Лемковину. Назив сваког села истовремено је синоним за минимум једну битку“,²⁸ - писао је лемковски историчар – сведок описаних догађаја.

Представници многобројне карпато-руске дијаспоре у Северној Америци пажљиво су посматрали догађаје у својој историјској домовини. „Чим је Аустро-угарска објавила рат Русији, северноамерички русински активисти – аутори „Меморандума Руског конгреса у Америци“ – известили су да је у јулу 1917. године „више од 30.000 Руса...у Галицији, Буковини и Угарској Русији ухапшено, испребијано од жандарма, полиције и војске, подвргнуто неописивим

25 Види: Талергофски алманах. Лавов, 1930.

26 Аристова Т.Ф. Федор Федорович Аристов и карпаторуски проблеми // Аристов Ф.Ф. Књижевни развој Подкарпатске (Угарске) Русије. Москва, 1995. С. 10.

27 Глас Москве. 8. (21) октобра 1914. г. № 231. С. 4.

28 Лемкин И.Ф. Историја Лемковине. С. 139.

мучењима и затворено у концентрационе логоре...: Галергоф, Терезиенштадт, Куфштејн, Шпилберг... и др. Само у Телергофу... умрло је 1.500 људи од премлаћивања, болести и глади... Над мирним становништвом Прикарпатске Русије Немци и Мађари иживљавали су се на тако нечовечан начин и спроводили нам њима толико насиља и зверстава да, ни у чему, нису узмицали пред турским зверствима у Јерменији... **Немци и Мађари су, само у првих девет месеци рата, стрелјали и обесили 20.000 људи у Галицији, Буковини и Угарској Русији.** Колико су руског народа повешали за време своје офанзиве 1915. и генерално у наставку 1915, 1916. и 1917. године, не да се израчунати.²⁹ **Према прорачунима историчара, „као резултат безобзирног геноцида од 1914. до 1918. године, од Аустријанаца је погинуло више од 150.000 цивила Галиције, Карпатске Русије и Буковине.“**³⁰ Анализирајући понашање аустро-угарских власти према Русинима и поимајући трагедију русинског народа и улогу локалних Украјинаца за време Првог светског рата, галицијски друштвени активисти – русофили написали су касније да „док... терор у Белгији или другим земљама потпуно објашњава један фактор – рат..., у Прикарпатској Русији то није довољно. Овде је рат био само згодан изговор, а стварни разлози за ово срамотно погубљење сазревали су у нечијем уму независно... Искључиви објекат... аустро-мађарске окрутности... био је руски народни покрет, тј. свесни следбеници националног и културног јединства Малоруса са руским народом. Прикарпатски „Украјинци“ били су једни од главних виновника наше народне мартирологије за време рата. У њиховом ниском и подлом делу неопходно је тражити разлог за то, - запазили су галицијски русофили, - да се карпато-руски народ генерално, а нарочито наш руски национални покрет, од првих тренутака рата, нашао на територији Аустро-угарске... на позицији злочинца за погубљење.“³¹ **У суштини, геноцид над русофилским делом русинског народа оствариле су аустро-угарске власти под заштитом посебних услова ратног времена, док су активни**

29 Меморандум Руског конгреса у Америци. 13. јул 1917. године, Њујорк // Bratislava. Časopis učené společnosti Šafaříkovy. 1931. Roč. 5. Číslo 3. S. 515-516.

30 Ајрапетов О.А. Учешће Руског царства у Првом светском рату (1914-1917). Том I. С.98.

31 Ратни злочини Хабсбуршке монархије 1914-1917. год. Галицијска Голгота. Книга I. Trumbull, Conn., 1964. С. 9.

елементи реализације геноцида били представници галицијских Украјинаца.

Прогони Русина од аустро-угарских власти носили су карактер, не само физичког, већ и духовног геноцида, усмереног на уништење традиционалне руске културе. Поступци мађарских власти у Угарској Русији одликовале су се у том погледу нарочитом перфидношћу. Тако је у лето 1915. године мађарска влада формирала специјалну комисију грко-католика, позвану да донесе измене у црквеној литургији, уведе грегоријански календар и замени ћирилични алфавет угарских Русина мађарском латиницом. Мада су ти покушаји у целини претрпели неуспех, мађарски јерарси Грко-католичке цркве, укључујући старешину Прешовске епархије епископа И. Новака и старешину Мукачевске епархије епископа А. Папа, према сопственој иницијативи почели су мењати локалну ћирилицу мађарском латиницом у школама и у црквеној штампи.³² Масовне репресије над староседелачким источнословенским становништвом Угарске Русије од мађарске војне администрације комбиноване су се са увођењем строге контроле руске интелигенције и свештенства; истовремено, већ на почетку рата више од 100 представника русинског свештенства Угарске Русије било је ухапшено и интернирано у различите градове Мађарске. По речима чешког савременика описаних догађаје, „пола милиона угарских Русина чекала је неминовна национална погибија...Земље угарских Русина постале су бојно поље и дуго времена позадина активне војске; села су била спаљена до земље, имовина уништена, а многи Русини побијени...Само је крај светског рата спасио угарске Русине од нестанка...“³³

Није изненађује да је, у тим условима, руска војска, која је ступила на територију Аустро-угарске, срела пријатељски став галицијских и карпатских Русина, који су не само помагали Русима у храни, већ су и добровољно ступали у руску војску. Русини су често обавештавали руску команду о премештању аустро-угарских јединица. У граду Бардејову,

32 Magocsi P.R. *The Shaping of a National Identity. Subcarpathian Rus', 1848-1948.* Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts. 1979. P. 72.

33 *Hartl A. Podkarpatští Rusíni za války a za převratu // Slovanský přehled. 1925. Číslo 1. S. 55-57.*

на територији данашње Источне Словачке, локални Русини су делили летке, позивајући русинско становништво да помогле руској војсци. При повлачењу руске војске у њен састав ушло је много добровољаца из редова карпатских Русина. Само из Воловетског округа, на територији угарске Русије, заједно са руским трупама отишло је 238 људи.³⁴ Генерал А.И. Деникин, командант дивизије на Југозападном фронту, сећао се, током одступања руске војске из Галиције 1915. године, заједно са њима на исток кренуле су хиљаде русинских избеглица, спасавајући се од прогона аустроугарске војске.

Међутим, у Источној Галицији, упркос успесима украјинског покрета, кога су подржавале аустријске власти, русофили су и даље бити важна политичка снага, што се показало одмах након заузимања Источне Галиције од стране руске војске. Приметно је да је велико ширење русофилства међу сеоским становништвом Источне Галиције препознао познати украјински политичар и историчар Д. Дорошенко и други украјински делатници.³⁵

Прве манифестације политичке активности Русина током Првог светског рата имале су снажно изражен русофилски карактер. Тако је, 9. (22) септембра 1914. године постављени генерал-губернатор Источне Галиције гроф Г.А. Бобрински примио у своју резиденцију у Лавову делегацију састављену од представника 19 галицијско-руских културних, просветних и економских друштава, на челу са доктором В.Ф. Дудикевичем. Представници галицијских Русина изразили су радост због ослобађања Галиције од аустријског јарма и изјавили своју оданост према Сверуском цару. Николај II је, 15. (28) септембра 1914. Године у телеграму генерал-губернатору, пренео највећу захвалност посланицима русинских организација.³⁶ Према сведочењу М.М. Пришвина, који је у јесен 1914. године посетио Источну Галицију, у позадини руске војске било је потпуно безопасно чак у самим „мазепским местима“. Пришвин је примећивао да „... готово нигде није било војске,

34 Ванат І. Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини. І. 1918-1938. Словачьке педагогічне видавництво в Братиславі. Відділ української літератури в Пряшеві. 1990. С. 33.

35 Михутина І.В. Национални покрет Русина Галиције током Првог светског рата // Народи Хабсбуршке монархије 1914-1920. год.: од националног покрета до стварања националне државе. Том І. Москва, 2012. С. 190.

36 Јутро Росије. 16. септембар 1914. г. № 222. С. 2.

чак ни коњице, патрола, свуда је било као да путујеш по својој родној земљи, која је способна да носи крст татарског и сваког другог јарма“.³⁷

Током краткотрајног боравка Галиције под контролом руске војске, галицијски русофилски политичари развили су снажну активност у стварању „Карпато-руске добровољачке дивизије – насупрот украјинском покрету, који је подржавала Аустрија.“³⁸ Активно учешће у овој акцији узели су посланици аустријског парламента, галицијски русофили Курилович и Марков, раније осуђени од аустријског суда на смрт, па помиловани од Аустријанаца захваљујући заступништву шпанског краља. Међутим, кад је овај задатак већ био близу реализације „руска војска се повукле из Галиције; потом је уследила револуција у Русији. Ова два догађаја нису дозволила да се формира посебна Карпато-руска добровољачка дивизија...“³⁹ Неки од активиста стварања Карпато-руске добровољачке дивизије узели су, касније, учешће у Грађанском рату у Русији, на страни белогардејаца. Приметно је да је политика руске администрације у Галицији, док се налазила под контролом руске војске, „била недоследног карактера“ и „изазивала је незадовољство вођа москвофила, који су били доследнији странкама проруске и антипољске политике, него ли руска администрација.“⁴⁰

Снажно изражено проруско расположење било је карактеристика и политичких лидера утицајне северноамеричке дијаспоре, који су, првобитно, повезивали политичку будућност Галиције и Угарске Русије са уласком у састав Русије. У мају 1917. године у Њујорку основан је Савез ослобођења Прикарпатске Русије. 13. јула 1917. године на конгресу америчких Русина, који је сазвао Савез за ослобођење Прикарпатске Русије, усвојен је меморандум, „посвећен слободном руском народу у Русији.“ Аутори меморандума су констатовали да је „Велики руски народ у Русији сам већ скинуо бреме омраженог старог режима...и ужива све благодати слободе“, наглашавајући да

37 Реч. 2. (15) новембар 1914. г. № 296. С. 2.

38 Archiv Ústavu T.G. Masaryka (AÚTGM), fond T.G. Masaryk. Podkarpatská Rus 1918, krabice Report of members of Russian National Council of Carpatho-Russia.

39 Ibidem.

40 Пашаева Н.М. Есеји историје руског покрета у Галицији XIX-XX века. С. 114.

се, у исто време, наставља „тешко инострано ропство четири милиона Руса у древним руским земљама, које се још увек налазе у тешком аустро-мађарском заточеништву.“⁴¹ Детаљно се осврћући на најокрутније манифестације антируске политике Беча и Будимпеште и на страдањима русинског становништва у Аустро-угарској, аутори документа су прогласили: „Цео карпатско руски народ свим срцем протестује против тога да Прикарпатска Русија, у било каквом виду, уђе у састав немачке, мађарске или будуће пољске државе... Напротив, - говорило се у меморандуму, - Руски Конгрес у име целог свог народа свечано и једногласно изјављује да цео Карпато-руски народ чврсто жели ослобођење Прикарпатске Русије од туђе владавине и, уз пружању широке самоуправе, присаједињење Карпатске Русије у њеним етнографским границама, њеној старијој сестри, великој демократској Русији. Карпато-руски народ жели са буде у блиском јединству са осталим руским народом... Нека више не буду две Русије: слободна Русија и подјармљена Русија, већ нека буде једна неразделива, моћна, слободна Русија.“⁴² Међутим, развој историјских догађаја онемогућио је реализацију тих планова.

После повлачења руске војске из Галиције Русини су био изложени новом таласу масовних прогона од стране аустријских власти. Као и првих месеци рата, главне жртве прогона поново су били, осумњичени за политичку нелојалност, русинско свештенство и русофилска интелигенција, чији су представници бачени у аустријске концлогоре. Као резултат масовних репресија од стране аустро-угарских власти погинуле су десетине хиљада Русина. Приметно је да представници украјинске историографије више воле или да се не фокусирају на ову трагичну страницу у историји карпатских Русина, или да сву одговорност за страдање русинског народа пребацују искључиво на „москофиле“, због којих је „народ, осуђен за државну издају, остао на аустријским острвима смрти.“⁴³

Масовни терор против русинског становништва, који је постојао током целог Првог светског рата у крајње окрутним

41 Меморандум Руског Конгреса у Америци. 13. јул 1917. године, Њујорк// Bratislava. Časopis učené společnosti Šafaříkovy. 1931. Roč. 5. Číslo 3. S. 512.

42 Ibidem. S. 517-518.

43 Тарнович Ю. Ілюстрована історія Лемківщини. Львів, 1998.С. 249.

облицима, дозвољава да се каже, да је антируска политика аустро-угарских власти почетком Првог светског рата еволуирала од консеквентног у отворени геноцид. Русофилска интелигенција, која је раније доминирала међу Русинима, поставши главни објекат аустро-угарских етнокултурних „чистки“, била је у знатној мери истребљена уз активно учешће галицијских украјинофила, који су после Првог светског рата почели да одређују етнокултурни изглед Галиције.

С руског превела Татјана Вучинић-Маљевић

ЛИТЕРАТУРА

Айрапетов О.А. Участие Российской империи в Первой мировой войне (1914-1917). Том I. Москва, 2014.

Аристов Ф.Ф. Литературное развитие Подкарпатской (Угорской) Руси. Москва, 1995.

Байцура Т. Закарпатоукраинская интеллигенция в России в первой половине XIX века. Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі. 1971.

Ванат І. Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини. I. 1918-1938. Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі. Відділ української літератури в Пряшеві. 1990.

Военные преступления Габсбургской монархии 1914-1917 гг. Галицкая Голгофа. Книга I. Trumbull, Conn., 1964.

Голос Москвы. 8 (21) октября 1914 г. № 231.

Добрянский А.И. О современном религиозно-политическом положении австро-угорской Руси. Москва, 1885.

Клопова М.Э. Терезин и Талергоф: трагедия «тирольцев Востока» // Народы Габсбургской монархии в 1914-1920 гг.: от национальных движений к созданию национальных государств. Том I. Москва, 2012.

Лемкин И.Ф. История Лемковины. Нью-Йорк: Юнкерс, 1969.

Мачик К.П. Беседа об украинизме и украинском вопросе // Народная газета. 1925. № 3.

Пашаева Н.М. Очерки истории русского движения в Галичине XIX-XX вв. Москва, 2007.

Рачук Г. Подвижник Руси Карпатской Архимандрит Иов (Кундря). Москва, Паломник, 2008.

Речь. 2 (15) ноября 1914 г. № 296.

Русский голос. 10 октября 1926. № 174.

Русский голос. 12 февраля 1926. № 143.

Утро России. 16 сентября 1914 г. № 222.

Талергофский альманах. Львов, 1930.

Тарнович Ю. Ілюстрована історія Лемківщини. Львів, 1998.

Archiv Ústavu T.G. Masaryka (AÚTGM), fond T.G. Masaryk. Podkarpatská Rus 1918, krabice 400. Report of members of Russian National Council of Carpatho-Russia.

Bratislava. ČasopisučenéspolečnostiŠafaříkovy. 1931. Roč. 5. Číslo 3.

Dmowski R. Swiat powojenny i Polska. Wydanie drugie. Warszawa, 1931.

Hartl A. PodkarpatsštíRusínizaválky a zapřevratu // Slovanskýpřehled. 1925. Číslo 1.

Magocsi P.R. The Rusyn-Ukrainians of Czechoslovakia. A Historical Survey. Wien, 1983.

Magocsi P.R. The Shaping of a National Identity. Subcarpathian-Rus', 1848-1948. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts. 1979.

Кирилл Шевченко

КАЗНЕННАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ РУСИНЫ АВСТРО-ВЕНГРИИ В ПЕРВУЮ МИРОВУЮ ВОЙНУ

Резюме

В статье анализируется политика Австро-Венгрии по отношению к русинам Галиции и Угорской Руси во время Первой мировой войны. Если до войны по отношению к русинам Галиции проводилась политика подавления общерусской идентичности и культуры и насаждения украинской идентичности, то с началом войны в условиях военного времени австро-венгерские власти перешли к прямому физическому истреблению русофильской части галицких и угорских русинов. Наиболее ярким примером массовых репрессий против русинов со стороны австро-венгерских властей стали многочисленные внесудебные расправы, а также концлагеря Талергоф, Терезин и Шпильберг, где погибли тысячи русинских священников, представителей интеллигенции и крестьян, исповедовавших идеи общерусского единства. Репрессии против галицко-русской интеллигенции во время войны способствовали укреплению украинского движения в данном регионе.

Ключевые слова: Австро-Венгрия, русины, Галиция, Угорская Русь, этноцид, геноцид

Kirill Shevchenko

**EXECUTED IDENTITY
RUSYNS OF AUSTRO-HUNGARY IN THE
FIRST WORLD WAR**

Resume

The article focuses on the analysis of the Austro-Hungarian policy towards Rusyns of Galicia and Hungarian Rus' during the First World War. Before the war official Wien pursued a policy of systematic suppression of the all-Russian identity of the Rusyns and imposing Ukrainian identity. As the First World War gained momentum, Austro-Hungarian authorities using the conditions of the wartime as a pretext, started the policy of physical liquidation of the Russofile part of Rusyns in Galicia and Hungarian Rus'. The most convincing examples of the repressions against Rusyns started by Austro-Hungarian administration were concentration camps Talerhof, Terezin and Kufstein established right after the beginning of the war. Many thousands of Rusyn priests, representatives of intelligentsia and ordinary peasants who shared the idea of unity with Russia were executed in concentration camps and in the course of numerous extrajudicial killings. Mass repressions against Galician-Russian intelligentsia during the First World War paved the way to strengthening the Ukrainian movement in Eastern Galicia.

Keywords: Austro-Hungary, Rusyns, Galicia, Hungarian Rus, ethnocide, genocide
